

Adrian Konefał

**RECENZJA KSIĄŻKI ARKADIUSZA FORDOŃSKIEGO
PT. *KATOLICYZM JAKO CZYNNIK POLARYZUJĄCY
W GŁÓWNYCH KONFLIKTACH
ŚWIATOPOGLĄDOWYCH W POLSCE
W LATACH 1989-2011*, WYDAWNICTWO NAUKOWE
MAZOWIECKIEJ UCZELNI PUBLICZNEJ
W PŁOCKU, PŁOCK 2021**

„Naród szczerze, istotnie katolicki musi dbać o to, ażeby prawa i urzędzenia państwowe, w których żyje, były zgodne z zasadami katolickimi i ażeby w duchu katolickim były wychowywane jego młode pokolenia”¹ – słowa Romana Dmowskiego w pełni oddają ideę i wydźwięk publikacji autorstwa Arkadiusza Fordońskiego – doktora nauk politycznych, adiunkta Wydziału Nauk Społecznych Akademii Mazowieckiej w Płocku, którą przyszło mi recenzować. Książka *Katolicyzm jako czynnik polaryzujący w głównych konfliktach światopoglądowych w Polsce w latach 1989-2011* jest odpowiedzią na to, w jakim stopniu szeroko pojęty katolicyzm, a dokładniej katolicka nauka społeczna, miał wpływ na politykę krajową realizowaną w zaproponowanym przez badacza okresie. Rozprawa licząca 389 stron zawiera, co należy podkreślić, 19 stron bibliografii. Liczba ta wskazuje na liczne źródła i poprawnie wykonaną kwerendę. Warto również wspomnieć w tym miejscu o należytych wykorzystaniu i doborze źródeł, którymi były m.in. dokumenty Soboru Watykańskiego II, dokumenty posoborowe czy homilie i przemówienia. Wykorzystanie różnorodnych źródeł przekłada się na atrakcyjność merytoryczną pracy. Publikacja składa się ze wstępu oraz 8 rozdziałów, w których autor podejmuje kwestie konotacji Kościoła katolickiego z polityką.

Arkadiusz Fordoński rozpoczyna książkę od wstępu, w którym przedstawia charakterystykę procedur badawczych. Badacz przybliży w nim kwestie metodyki pracy, w tym cel badań, pole badawcze oraz dobór metod. Fordoński w syntetyczny

1 R. Dmowski, *Kościół, naród i państwo w: Wskazania programowe Obozu Wielkiej Polski. Zeszyt V*, Warszawa 1927, s. 21.

sposób określa hipotezy, w tym tę, która według mojej opinii jest kluczowa dla wartości merytorycznej i zakresu tematycznego pracy. Mowa tu o hipotezie, iż „utrwalenie w praktyce stosowania prawa norm prawnych przez co najmniej kilka kadencji prowadziło do zwiększenia aprobaty opinii publicznej wobec usankcjonowanych instytucji i dezaprobaty wobec penalizowanych zachowań”².

Istotną kwestią, która ma przełożenie na efektywność i czytelność pracy, jest podrozdział o rozważaniach teoretycznych powiązanych z katolicyzmem. Autor podjął polemikę z takimi terminami, jak katolicyzm, Kościół katolicki, światopogląd, elita, myśl polityczna etc. Tego typu zabieg pomaga czytelnikowi w penetracji zagadnienia oraz zrozumienia stylu myślenia autora. Cechą wartą podkreślenia jest fakt zestawienia tychże koncepcji definicyjnych z autorami reprezentującymi odmienne światopoglądy. Dobór ten pozytywnie wpływa na obiektywność pracy.

W rozdziale I badacz podjął próbę teoretyzacji zagadnienia katolickiej nauki społecznej (KNS), która jest kluczowa w kontekście podejmowanego tematu. Fordoński w przejrzysty sposób, posiłkując się definicjami innych badaczy z tego zakresu, wyjaśnił, czym jest katolicka nauka społeczna i w jakim stopniu miała ona przełożenie na kreację myślenia o Kościele katolickim i jego naukach. Autor odniósł się do strategii i słuszności KNS w kontekście aksjologicznym. W precyzyjny sposób stwierdził, iż wskazanie adresatów KNS jest trudne do ustalenia, przywołując klasyczną definicję KNS, m.in. ks. Borutki. Jest to słuszny i skłaniający do polemiki zabieg, który wskazuje na brak jednoznacznego stanowiska w tej sprawie. W dalszej części publikacji badacz rozpatruje KNS w kontekście „typu idealnego”. W tym miejscu przywołuje takich teoretyków jak o. Basile Valueta czy Jacek Bartyzel. Za pomocą ich twierdzeń Fordoński zwraca uwagę na restrykcyjność KNS oraz poddaje krytyce definicję o. Basile’a Valueta, która mówi, iż państwo powinno preferować jedną religię (rzymsko-katolicką), wykluczając przy tym spod jurysdykcji inne religie. Autor omawianej książki wskazuje tutaj na nierówność pozostałych religii wobec ustanowionego prawa.

Arkadiusz Fordoński dużą część rozdziału poświęcił koncepcji typu idealnego KNS, zestawiając go z teoriami Piusa IX i wskazując szereg jego założeń, które jednoznacznie wskazywały na archaizm Kościoła w tamtym okresie. Na ten fakt składa się opinia ówczesnego Biskupa Rzymu, która mówi, iż „społeczeństwo pozbawione celów metafizycznych skupia się na najbardziej prymitywnym materializmie”³. Badacz w znakomity sposób odniósł się do teorii Piusa IX, poddając krytyce jego założenia oraz wskazując na jego ortodoksję. W dalszej części książki autor dokonał porównania pomiędzy tradycyjną a nowoczesną formą KNS, zwanej aggiornamentystyczną.

2 A. Fordoński, *Katolicyzm jako czynnik polaryzujący w głównych konfliktach światopoglądowych w Polsce w latach 1989-2011*, Wydawnictwo Naukowe Mazowieckiej Uczelni Publicznej w Płocku, Płock 2021, s. 33.

3 Tamże, s. 58.

Tym samym ukazał jej dynamizm, innowacyjne podejście do nauki oraz to, w jaki sposób myśl ewoluowała na przestrzeni lat.

W dalszej części publikacji, tj. w rozdziałach II, III, IV, V, VI, VII, VIII, Fordoński poruszył zagadnienia, które *sensu stricto* były powiązane z założeniami teoretycznymi książki, tj. relacji państwo–kościół oraz czynnika polaryzującego, jakim jest katolicyzm. W tej części badacz dokonuje krytycznej oceny i opisuje rolę Kościoła katolickiego w kreowaniu polityki wewnętrznej państwa. Dotyka istotne aspekty życia politycznego, zaczynając od wczesnych lat 90-tych XX wieku, kończąc na roku 2011. Autor w bardzo przejrzysty sposób nazwał jeden z podrozdziałów otwierających tę część publikacji – mowa tu o ożywieniu dyskursu światopoglądowego w tamtym okresie. Trafnie zostało użyte słowo „ożywienie”, ponieważ kwestie światopoglądowe oraz relacje Kościoła z państwem były już przedmiotem debaty politycznej w okresie rządów Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej⁴. Idąc za tym stwierdzeniem, można wskazać, że lata 1989-1991 były niejako kontynuacją tejsze polemiki politycznej, jednakże w innych (demokratyzujących się) okolicznościach. Tworząc tło do opisanego istoty zmian w tym zakresie, badacz dokonał retrospekcji dotyczącej pierwszych wolnych wyborów z czerwca 1989 r., które były przyczynkiem do rozmów o liberalnych poglądach, czasem niezgodnych z tradycyjną nauką Kościoła. Zwrócił również uwagę na fakt kapitału społecznego Kościoła oraz jego ewentualnego wpływu na potencjalny elektorat, co do zasady demokratycznych podmiotów politycznych, które ubiegały się o „wejście” do polskiego parlamentu. Na kolejnych stronach publikacji autor w syntetyczny sposób ukazał przykłady dyskursu politycznego, analizując go pod kątem legislacji, reform oraz zarządzeń, które miały przełożenie na umocnienie relacji państwo–Kościół. Autor przytoczył tutaj szereg działań z zakresu legislacji oraz kreowania polityki światopoglądowej zgodnej z KNS, o których można mówić, iż były celowym zabieganiem o dobre stosunki pomiędzy nową władzą a Episkopatem. Mowa tu m.in.: o wprowadzeniu nauki religii do szkół, konkordacie, sporze w kwestiach aborcyjnych, miejscu Kościoła w życiu publicznym, preludium związane z pracą nad nową konstytucją czy kwestiach rozliczenia komunizmu oraz rywalizacji partyjnej.

Po analizie tych założeń można dojść do wniosku, że łączy je wspólny mianownik, mianowicie w każdym z wymienionych działań możemy dostrzec chęć reprezentacji interesów Kościoła. W tym miejscu warto zadać sobie fundamentalne pytanie, które poczyniłem, czytając tę część wywodu Fordońskiego – czy Episkopat próbował zabiegać o względy nowej władzy? Czy tendencja była odwrotna i to nowa

4 Na temat relacji na linii Kościół–władza w okresie PRL patrz: J. Eisler, *Zarys dziejów politycznych Polski 1944-1989*, Polska Oficyna Wydawnicza BGW, Warszawa 1992; P. Gajdziński, Gierek. *Człowiek z węgla*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2014; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2003; A. Micewski, *Kościół–Państwo 1945-1989*, Wydawnictwo WSiP, Warszawa 1994.

władza po latach totalitarnego ucisku Kościoła katolickiego chciała poprawić z nim relację? Według mojej opinii pytanie jest jak najbardziej zasadne, ponieważ dotyczy kwestii uczestnictwa Kościoła w życiu politycznym we wczesnych latach 90. XX wieku, a przede wszystkim strategii politycznej prowadzonej przez ówczesne rządy w tamtym okresie (idealnym zobrazowaniem tego twierdzenia jest „polityka grubej kreski” ówczesnego Prezesa Rady Ministrów Tadeusza Mazowieckiego oraz udział przedstawicieli Kościoła katolickiego w obradach Okrągłego Stołu)⁵. Ponadto idealnie wpisuje się w kontekst oraz cel badań niniejszej publikacji. Na kolejnych stronach rozprawy przy pomocy kolejnych przykładów Fordoński odpowiada na sformułowane przeze mnie pytanie. W każdym z podrozdziałów badacz opisuje, w jaki sposób Episkopat próbował ingerować i kreować politykę (w głównej mierze światopoglądową), mając na swoich sztandarach KNS. Po wnikliwej analizie możemy stwierdzić, iż w odrodzonej III RP reprezentanci Kościoła katolickiego pełnili rolę organu opiniodawczo-doradczego, wpływając pośrednio na politykę państwa.

Co więcej, można dywagować nad wyżej postawionym przeze mnie pytaniem i na podstawie recenzowanej literatury wyciągnąć wniosek, że Kościół w tym zakresie był pewnego rodzaju beneficjentem nowego, demokratycznego systemu politycznego poprzez wdrażanie założeń KNS w koncepcję światopoglądową III RP, a więc próbował zabiegać o względy nowej władzy, mając na uwadze swoją przeszłość w komunistycznej Polsce. Fordoński poprzez swoją analizę dał solidne podstawy, aby rozpatrywać ten problem w przedstawiony sposób. Precyzyjnie opisał znaczenie i dostojność zdania Kościoła na temat m.in. aborcji, gdzie Kościół miał bezpośredni wpływ na legislację w tym zakresie. Ponadto autor położył nacisk na rywalizację partyjną, z której wynikał fakt agitacji na rzecz chrześcijańskiej koncepcji systemu partyjnego, co w konsekwencji prowadziło do złudnej afiliacji religijnej w ofercie politycznej oraz nawiązywania do propagowanej w tym okresie KNS (przykładem mogłoby być Porozumienie Centrum – partia, której założenia programowe polityki światopoglądowej stykały się z KNS).

W kolejnych wymienionych rozdziałach Fordoński przedstawił, już przeze mnie opisane, kluczowe zagadnienie światopoglądu katolickiego, przez pryzmat koncepcji programowych partii oraz kluczowych wydarzeń politycznych. Podejście to pozwoliło ukazać, w jakim stopniu katolicyzm był czynnikiem polaryzującym w polskim parlamencie.

Ciekawym zabiegiem metodologicznym jest zestawienie ze sobą programów wyborczych skrajnie odmiennych światopoglądowo ugrupowań politycznych i doko-

5 Na temat polityki „grubej kreski” oraz obrad Okrągłego Stołu patrz: A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja*, Wydawnictwo Znak Horyzont, Warszawa 2014; tenże, *Historia polityczna Polski 1989-2015*, Wydawnictwo Znak, Warszawa 2016; J. Skórzyński, *Okrągły Stół. Wynegocjowany koniec PRL*, Wydawnictwo Znak Horyzont, Warszawa 2019.

nania krytycznej analizy pod kątem szeroko pojętej polaryzacji w kwestiach światopoglądowych. Idąc za tą myślą, warto wspomnieć, że Fordoński opisał problematykę światopoglądową i kreację polityki wokół niej zarówno z okresu rządów koalicji Sojuszu Lewicy Demokratycznej oraz Polskiego Stronnictwa Ludowego w latach 1993-1997, jak i rządów Akcji Wyborczej Solidarność w latach 1997-2001 – czyli ugrupowań o odmiennych profilach ideowych. Fakt ten jest istotny z perspektywy czytelnika, ponieważ krytyczna formuła podejścia do podjętej problematyki skłania do refleksji oraz wyciągnięcia wniosków, co wpływa na atrakcyjność publikacji. Możemy więc dostrzec dychotomiczny charakter badania oraz asumpt do głębszej analizy.

Na podstawie opisywanego przez badacza okresu koalicyjnych rządów lewicy z ludowcami można stwierdzić, iż koalicja ta nie tworzyła monolitu światopoglądowego. SLD, które co znane było z kreowania progresywnej, lewicowej polityki światopoglądowej, tworzyło rząd z ludowcami, czyli partią agrarną o konserwatywnych poglądach. Fordoński w tej części opisał relację między ówczesnie rządzącymi a Episkopatem. Prawdziwym „papierkiem lakmusowym” rządów SLD–PSL była kwestia konkordatu. Autor w bardzo prosty, ale nieoczywisty w przekazie sposób, opisał ten problem, tworząc przekonanie, iż ówczesnej stronie koalicyjnej, pomimo ogólnie lewicowego światopoglądu, zależało na dobrych stosunkach z Kościołem. Kluczową kwestią natomiast jest źródło tego działania, tj. determinant w walce o układy koalicyjne. Fordoński w sposób należyty wyjaśnia tę kwestię, przedstawiając swoje wnioski. Autor w bardzo przejrzysty sposób opisał zmianę postrzegania Kościoła w tym okresie oraz strategię kreowania polityki światopoglądowej przez SLD. Ujął ten problem pod kątem rozważań na temat światopoglądowej wizji państwa, zestawiając ze sobą koncepcję katolicko-konserwatywną, za którą optowała strona koalicyjna złożona z polityków PSL, z poglądem socjalliberalnym, który reprezentowali politycy SLD.

W dalszej części publikacji Fordoński dokonał analizy poprzez dyferencję rządów kolejnego ugrupowania, a mianowicie Akcji Wyborczej Solidarność w latach 1997-2001 z rządami poprzedniej koalicji SLD-PSL. Przeanalizował on dyskurs oraz strategię polityczną tego ugrupowania przez pryzmat wyzwań światopoglądowych z tego okresu. Nazwał ten czas okresem wyciszenia debaty światopoglądowej. W tej części autor porusza wątki, w których na pierwszy rzut oka można zauważyć pewną tendencję zniżkową w kontekście dyskursu światopoglądowego pomiędzy Kościołem a państwem. Autor skupił się natomiast na kwestiach związanych z akcesją Polski w struktury Unii Europejskiej. Fordoński założył, iż koncepcja wstąpienia Rzeczypospolitej do Wspólnoty Europejskiej z perspektywy Kościoła katolickiego miała ogromne znaczenie w wymiarze duchowym i kulturowym. Polska miała bowiem odegrać kluczową rolę, przypominając Europie o swej chrześcijańskiej tożsamości⁶.

6 Fordoński, *Katolicyzm jako czynnik...*, s. 237.

Koncepcja wstąpienia do Unii Europejskiej stała się asumptem do rozważań nad potencjalnymi zagrożeniami dla Kościoła katolickiego. Fordoński należycie opisał podejście Episkopatu oraz partii politycznych identyfikujących się jako stronnictwa katolickie do idei europejskiego sojuszu. Idąc za tą myślą, następne strony publikacji autor poświęcił sporom światopoglądowym w pierwszych latach po akcesji do Unii Europejskiej. Przeanalizował na nich proces oddziaływania Unii Europejskiej na politykę wewnętrzną Polski oraz propagowanie KNS jako odpowiedzi na laicyzację społeczeństwa polskiego. Również i w tej części książki autor w sposób syntetyczny przedstawił spory polityczne dotyczące światopoglądu. W dużej mierze opisał słabnącą rolę Kościoła, ale przede wszystkim jawną agitację w kontekście m.in. wyborów w 2005 roku i poparcia przez środowisko Radia Maryja obozu Prawa i Sprawiedliwości, który w tamtym okresie miał na sztandarach hasła głębokiej przebudowy państwa, w tym pryncypialną kwestię zmiany ustawy zasadniczej pod kątem postulatów polskiego Kościoła katolickiego, sformułowanych podczas debaty konstytucyjnej w latach 1993-1997. Co więcej, kontynuując ten wątek, badacz opisał kwestie sporu konstytucyjnego w kwestii zabezpieczenia ochrony życia płodowego oraz lustracji w Kościele – przedmiotem sprawy byli księża, którzy współpracowali w okresie komunizmu ze Służbami Bezpieczeństwa PRL. Opisane fakty nadają publikacji dynamizm i zachęcają do głębszej analizy.

Autor książki Arkadiusz Fordoński kończy swoją publikację analizą okresu rządów z lat 2007-2011, a więc koalicji Platformy Obywatelskiej (PO) oraz Polskiego Stronnictwa Ludowego (PSL). Z perspektywy czytelnika jest to bardzo dobre posunięcie ze względu na interesujący okres polityczny w historii Polski, który był przyczynkiem do obecnej walki o władzę między PO a PiS-em, również w kwestiach światopoglądowych.

Fordoński w tym rozdziale ponownie opisuje ożywienie dyskursu światopoglądowego, jednak w odmiennych okolicznościach politycznych. Przeanalizował m.in. spory światopoglądowe i legislacyjne wokół kwestii związanej z *in vitro* w kontekście KNS, prawa aborcyjnego, praw osób homoseksualnych czy eskalację sporu o rolę religii w przestrzeni publicznej. Możemy więc zauważyć pewien dynamizm oraz potrzebę dyskusji nad wyżej wymienionymi zagadnieniami niezależnie od opcji politycznej. Jest to pewnego rodzaju kość niezgody, która prowadzi do głębszych refleksji ideowych konkretnej partii politycznej oraz stanowi początek konfliktów na tym poziomie.

Książka pt.: *Katolicyzm jako czynnik polaryzujący w głównych konfliktach światopoglądowych w Polsce w latach 1989-2011* autorstwa Arkadiusza Fordońskiego jest publikacją, która może stanowić solidny fundament pod rozważania politologiczne. Publikacja ta zawiera wyjątkowo rozbudowaną część teoretyczną, która jest niezbędnym tłem dla zobrazowania niniejszego problemu. Dzięki temu czytelnik czuje swobodę w przyswajaniu oraz interpretacji miejscami zawilego zagadnienia. Książka

ta ma dużą wartość naukową oraz dydaktyczną. Sprawdzi się jako podręcznik akademicki lub publikacja dla osób zainteresowanych kwestiami polaryzacji, katolicką nauką społeczną czy szeroko pojętą myślą polityczną etc. Warty podkreślenia jest dobór źródeł, które stanowią o wartości dydaktycznej tej publikacji. Należy również pochwalić autora za odniesienie do wątków poprzez przypisy oraz rzeczową argumentację swojego stanowiska, które świadczą o rozległej wiedzy autora z zakresu najnowszej historii Polski. Publikacja ta mogłaby stanowić asumpt do kontynuacji dalszych rozważań w tym zakresie, ale już w obecnych realiach politycznych – na co bardzo chciałbym namówić Autora.

BIBLIOGRAFIA

- Dmowski Roman, *Kościół, naród i państwo*, Wydawnictwo Ostoja, Warszawa 2002.
- Dudek Antoni, *Historia polityczna Polski 1989-2015*, Wydawnictwo Znak, Warszawa 2016.
- Dudek Antoni, *Reglamentowana rewolucja*, Wydawnictwo Znak Horyzont, Warszawa 2014.
- Eisler Jerzy, *Zarys dziejów politycznych Polski 1944-1989*, Polska Oficyna Wydawnicza BGW, Warszawa 1992.
- Fordoński Arkadiusz, *Katolicyzm jako czynnik polaryzujący w głównych konfliktach światopoglądowych w Polsce w latach 1989-2011*, Wydawnictwo Naukowe Mazowieckiej Uczelni Publicznej w Płocku, Płock 2021.
- Gajdziński Piotr, *Gierek. Człowiek z węgla*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2014.
- Micewski Andrzej, *Kościół-Państwo 1945-1989*, Wydawnictwo WSiP, Warszawa 1994.
- Skórzyński Jan, *Okrągły Stół. Wynegocjowany koniec PRL*, Wydawnictwo Znak Horyzont, Warszawa 2019.
- Żaryn Jan, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2003.

RECENZJA KSIĄŻKI ARKADIUSZA FORDOŃSKIEGO PT. *KATOLICYZM JAKO CZYNNIK POLARYZUJĄCY W GŁÓWNYCH KONFLIKTACH ŚWIATOPOGLĄDOWYCH W POLSCE W LATACH 1989-2011*, WYDAWNICTWO NAUKOWE MAZOWIECKIEJ UCZELNI PUBLICZNEJ W PŁOCKU, PŁOCK 2021

Adrian Konefał

Uniwersytet Warszawski

ORCID 0000-0003-4857-0582

Magister, absolwent politologii na Uniwersytecie Warszawskim; zainteresowania naukowe koncentruje na zagadnieniach takich jak: najnowsza historia Polski, myśl polityczna, koncepcje totalitaryzmu i autorytaryzmu, system polityczny III RP i państw postradzieckich, współczesne wyzwania polityki bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej; adrian.konefal@o2.pl.